

УДК 338.517 : 330.31 : 330.142.211

*М.М. МОГИЛОВА, кандидат економічних наук, докторант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Ціновий фактор у відтворенні основних засобів сільського господарства

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей національної економіки. Його розвиток потребує матеріально-технічного забезпечення, що відповідає рівню передових країн ЄС і світу. Проте в Україні залишається нерозв'язаною проблема фондооснащеності аграрного виробництва, що загострилася через затяжні процеси звуженого відтворення галузевого основного капіталу. Є цілий ряд суб'єктивних та об'єктивних причин такого явища: недосконалість амортизаційної політики, відсутність кредитування за прийнятними відсотками, низький рівень розвитку агролізингу, руйнування замість реформування системи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників й інші. Однак наслідки більшості факторів кризового стану матеріально-технічної бази усуваються розв'язанням проблеми диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію та засоби виробництва. Нееквівалентність міжгалузевого обміну в АПК є основною причиною відсутності простого й розширеного відтворення основних засобів сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію розкриті в роботах О. М. Шпичака [10], П. Т. Саблука [7, 8], Б. Й. Пасхавера [5], М. І. Лукашова [3], багатьох інших учених. Дослідження О. Г. Шпикуляка [9] присвячені ролі економічних інститутів ціноутворення та ціни в регулюванні аграрного ринку. Проблеми формування і відтворення основних засобів

досліджені Г. М. Підлісецьким [6], В. В. Іванишином [1], І. В. Левицькою [2]. В ряді зарубіжних публікацій розглянуто питання техніко-технологічної модернізації сільського господарства як основи розвитку галузі [12, 13]. Ціновий механізм регулювання відтворювального процесу в АПК є предметом досліджень І. І. Лукінова [4], О. М. Шпичака [11]. Разом із тим недостатньо висвітлено питання формування й відтворення основних засобів сільського господарства в умовах зміни рівнів еквівалентності міжгалузевого обміну в агропромисловому комплексі.

Мета статті – дослідити вплив фактора цінових співвідношень щодо сільськогосподарської продукції та галузевих матеріально-технічних ресурсів на тенденції оновлення основних засобів аграрного виробництва й обґрунтувати пропозиції щодо відтворення галузевого основного капіталу в контексті забезпечення цінового паритету в АПК.

Виклад основних результатів дослідження. Нині аграрне виробництво України потребує техніко-технологічного переоснащення відповідно до рівня інноваційного та фондозабезпечення розвинутих країн світу. Такі процеси здійснюються в межах розширеного відтворення галузевих основних засобів, яке передбачає їхнє кількісне зростання й якісне оновлення. Характер і тенденції відтворення основного капіталу формуються в певному інституціональному та економічному середовищі з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників, які можуть відігравати роль стимуляторів або депресантів цього процесу. Одним із основних факторів відтворення матеріально-технічної ба-

зи сільськогосподарських підприємств є рівень співвідношення зростання цін на галузеву продукцію, а також на матеріально-технічні ресурси, що споживаються в сільському господарстві.

Цінова кон'юнктура, яка склалася в різних сферах агропромислового комплексу, та тенденції цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси для аграрного виробництва стримують процеси оновлення галузевих основних засобів. Пе-

ршим наслідком законодавчого закріплення ліберального принципу ціноутворення в Україні став значний диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, особливо в 1994–1999 роках. Поступово з 2000 року цінові пропорції в АПК стали сприятливішими для сільського господарства. Разом із тим продовжувався вплив акумульованого диспаритету цін, який негативно позначився на стані матеріально-технічної бази в аграрному секторі (табл. 1).

1. Річний та акумульований диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію й галузеві засоби виробництва

Показник	Рік							
	1993	1996	1999	2002	2005	2008	2011	2012
Індекс співвідношення зростання цін на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства і зростання цін на сільськогосподарську продукцію за рік	1,51	0,80	0,98	1,21	1,04	1,01	1,01	0,99
Індекс співвідношення накопиченого зростання цін: на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства і накопиченого зростання цін на сільськогосподарську продукцію із 1993 року	1,51	0,78	0,90	0,76	0,84	0,93	0,92	0,91
на трактори та сільськогосподарські машини і накопиченого зростання цін на сільськогосподарську продукцію з 1993 року	1,68	1,54	1,68	1,38	1,28	1,31	1,14	1,10
на автомобілі та накопиченого зростання цін на сільськогосподарську продукцію з 1993 року	1,96	0,88	0,70	0,62	0,52	0,46	0,36	0,34
на будівельні матеріали та накопиченого зростання цін на сільськогосподарську продукцію з 1993 року	2,49	1,18	1,16	1,04	1,11	1,50	1,20	1,22
на будівельно-монтажні роботи та накопиченого зростання цін на сільськогосподарську продукцію з 1993 року	0,80	2,21	1,90	1,84	2,69	3,17	3,13	3,18

Джерело: Розраховано за даними статистичних збірників «Статистичний щорічник України» і «Сільське господарство України» за відповідні роки.

Проаналізовані показники річного й акумульованого співвідношення цінових змін щодо матеріально-технічних ресурсів, які споживаються в сільському господарстві, та сільськогосподарської продукції доводять про різні тенденції міжгалузевих відносин в АПК України. За 1993–2012 роки, тобто за 20-річний період, для 10 років характерним був диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, для інших 10 – навпаки. Слід зазначити про позитивні тенденції поступового зменшення «цінових ножиць». Так, у 1993 році темпи здорожчання матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства, зокрема різних видів основних засобів, перевищували рівень зростання цін на сільськогосподарську продукцію в 1,5–2,5 раза.

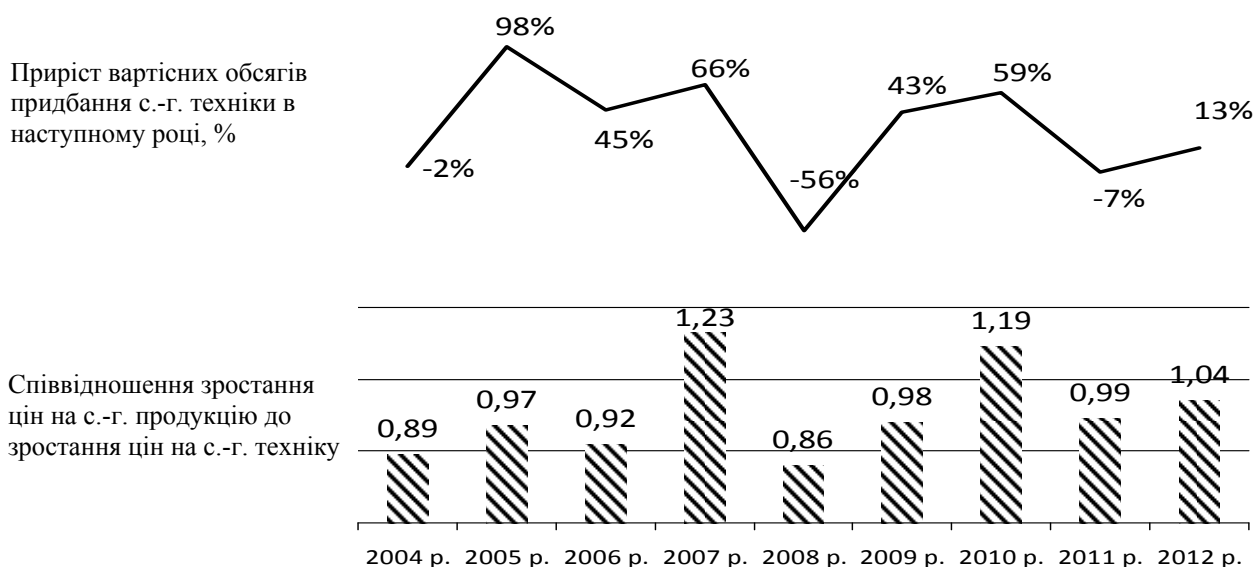
«Відносне здорожчання» тракторів і машин становило 1,68, автомобілів – 1,96, будівельних матеріалів – 2,49. Із 1995 року даний показник значно знизився й був у межах 0,67–1,25. Виняток із загальних тенденцій цінових пропорцій становить співвідношення зростання цін на будівельно-монтажні роботи до зростання цін на сільськогосподарську продукцію. Так, у 1993 році вартість будівельно-монтажних робіт у середньому за рік зросла в 31,6 раза при здорожчанні сільськогосподарської продукції майже в 40 разів, тоді як ціни на сільськогосподарську техніку та автотранспорт збільшились у 66,5–77,6 раза. У наступні періоди рівень зростання цін на будівельно-монтажні роботи був вищий порівняно зі здорожчанням

машин й обладнання, транспортних засобів і будівельних матеріалів. Відносне річне збільшення вартості будівельно-монтажних робіт до зростання цін на сільськогосподарську продукцію в 1994–2012 роках становило в межах 0,75–1,64.

Незважаючи на зменшення «цінових ножиць», сумарний акумульований індекс співвідношення цінових змін по сільськогосподарській продукції та галузевих основних засобах показує подовжувальний негативний ефект диспаритету цін у сільському господарстві. Порушення цінових пропорцій не на користь аграрного сектору найчастіше траплялось у частині сільськогосподарських машин і обладнання. В 2012 році накопичене перевищення зростання цін на сільськогосподарську техніку над зростанням цін на галузеву продукцію становило 10 %. Щодо транспортних засобів спостерігається позитивна тенденція до їх поступового «відносного» здешевлення. Проблема диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію найгостріше проявляється порівняно зі зміною цін на будівельні матеріали й будівельно-монтажні роботи в аграрному секторі, унаслідок чого виробничі потужності та об'єкти нерухомості вводяться в дію в малих обся-

гах. Суттєве «відносне» здороження вартості будівельно-монтажних робіт в аграрному секторі в 1994–1996, 2004–2005 і 2008 роках призвело до акумульованого диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію відповідно до даних робіт у 3,2 раза. Така ситуація в агропромисловому комплексі України призвела до галузевого перерозподілу фінансових потоків не на користь сільського господарства.

Диспаритет цін на продукцію сільського господарства та галузей I сфери АПК значною мірою позначається на тенденціях відтворення основних засобів аграрного сектору. Рівень співвідношення зміни цін у системі міжгалузевого обміну є одним із найвпливовіших стимуляторів (депресантів) відтворювальних процесів у сільському господарстві, передусім у частині кількісного нарощування та якісного оновлення галузевих засобів виробництва. Цей зв'язок рельєфно виражений обсягами придбання сільськогосподарської техніки залежно від зміни коефіцієнта співвідношення рівня зростання цін на сільськогосподарську продукцію до рівня збільшення цін на галузеві машини та обладнання (рис.).

Вплив паритетності цін в АПК на обсяги придбання сільськогосподарської техніки в Україні в 2005–2013 рр.

Джерело: Розраховано за даними стат. збірників «Сільське господарство України» і даними Мінагрополітики України «Оперативна інформація щодо придбання сільськогосподарської техніки» за відповідні роки

Певна стабілізація паритетних відносин між різними сферами АПК сприяла оновленню машинно-тракторного парку сільсь-

когосподарських підприємств. Для 2007 і 2010 років характерне суттєве зростання цін на сільськогосподарську продукцію при ни-

жчих темпах здорожчення машин і обладнання для аграрного виробництва (відповідно 38 проти 12 %, 30 проти 10 %). Через такі цінові зміни зріс попит на сільськогосподарську техніку в наступні періоди, оскільки наслідки цінового співвідношення на користь аграрного сектору мають подовжувальний ефект у частині оновлення й розширеного відтворення галузевих технічних засобів: у 2008 році придбано у вартісному виразі на 66 % більше машин та обладнання, в 2011-му – на 59%.

Рисунок демонструє стовідсотковий позитивний вплив паритетності цін у системі міжгалузевого обміну в АПК на вартісні обсяги придбання сільськогосподарської техніки в Україні. Висновок про тісний зв'язок оновлення активних основних засобів рослинництва та цінових змін у різних сферах агропромислового комплексу підтверджують дані закупівлі різних видів галузевих технічних засобів у кількісному виразі (табл. 2).

Результати проведених досліджень вказують на вплив міжгалузевих цінових відносин на відтворення активної частини основних засобів, передусім у рослинництві. Так, у 2004, 2008 і 2011 роках порівняно з попереднім періодом відзначалося посилення диспаритету цін на рослинницьку продукцію. Результатом такого явища стало зменшення приросту кількісних обсягів придбання тракторів, ґрунтообробної техніки, зерно-, курурудзо- та бурякозбиральних комбайнів і машин у наступному році (відповідно в 2005, 2009 та 2012). Для 2006 і 2010 років характерне суттєве зростання приросту купівлі всіх проаналізованих видів технічних засобів рослинництва, що відбулося в результаті поліпшення цінової ситуації на ринку рослинницької продукції в попередні роки: в 2005 і 2009-му порівняно з попереднім періодом поліпшилося цінове співвідношення на користь сільського господарства.

2. Вплив міжгалузевих цінових пропорцій в АПК на обсяги придбання різних видів сільськогосподарської техніки

Показник	Рік								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Вплив міжгалузевих цінових співвідношень на придбання технічних засобів у рослинництві									
Співвідношення зростання цін на продукцію рослинництва та зростання цін на трактори і машини	0,787	0,859	1,029	1,404	0,745	1,006	1,276	1,003	1,028
Приріст кількісних обсягів придбання у наступному періоді, %: тракторів	-23,82	39,97	32,87	10,27	-58,76	90,63	2,49	-21,49	12,44
збиральної техніки	-24,30	40,56	10,38	37,21	-60,95	22,02	56,28	-46,59	26,00
грунтообробної техніки	-25,94	16,29	28,87	-12,32	-58,07	12,78	18,35	-0,32	-5,52
Вплив міжгалузевих цінових співвідношень на придбання транспортних засобів сільського господарства									
Співвідношення зростання цін на сільськогосподарську продукцію та транспортні засоби	0,881	1,201	1,000	1,260	0,891	0,926	1,267	1,094	1,054
Приріст кількісних обсягів придбання вантажних автомобілів у наступному періоді, %	-6,80	52,55	15,79	19,01	-33,51	-16,97	47,48	-20,47	12,06

Джерело: Розраховано за даними стат. збірників «Сільське господарство України» і даними Мінагрополітики України «Оперативна інформація щодо придбання сільськогосподарської техніки» за відповідні роки.

В окремі роки не було стовідсоткового збільшення обсягів придбання всіх проаналізованих видів техніки за умови перевищення зростання цін на продукцію рослинництва над здорожченням галузевих технічних засобів. Такі тенденції зумовлені певним насиченням одними видами техніки й

пріоритетною необхідністю придбання інших видів. Разом із тим у цілому в 75 % проаналізованих закупівель технічних засобів рослинництва відзначається позитивний вплив зменшення диспаритету цін на рослинницьку продукцію.

Досить рельєфно залежність оновлення основних засобів сільського господарства від цінових змін в АПК простежується при придбанні сільськогосподарськими підприємствами вантажних автомобілів. Винятком є лише 2013 рік, коли суттєво збільшилася кількість куплених вантажівок при погіршенні цінових пропорцій для сільського господарства в 2012 році порівняно з попереднім періодом.

При значному впливі паритету цін на оновлення активної частини основних засобів сільського господарства та рослинництва зв'язок між ціновими змінами в галузі тваринництва й уведенням в дію тваринницьких приміщень і придбанням галузевого обладнання не має чітко вираженого характеру (табл. 3). Нині поліпшення міжгалузевих економічних відносин в АПК істотно не позначається на кількісному нарощуванні ос-

новних засобів тваринництва. Певною мірою це зумовлено значними обсягами необхідних капітальних вкладень на будівництво ферм, довгостроковістю будівництва та введення об'єктів в експлуатацію, значним акумульованим диспаритетом цін на тваринницьку продукцію і будівельно-монтажні роботи. Накопичений диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію по відношенню до вартості будівельно-монтажних робіт у 2,9 раза перевищує відповідний показник порівняно з технічними засобами. Крім того, введення в дію тваринницьких приміщень по суті являє собою запровадження певного виду господарської діяльності, для якого складною є диверсифікація виробництва. Майнові тваринницькі комплекси при їхній високій вартості є низьколіквідним майном.

3. Вплив міжгалузевих цінових пропорцій в АПК на оновлення основних засобів тваринництва

Показник	Рік								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Вплив цінових співвідношень на введення в дію тваринницьких приміщень (умовних голів)									
Приріст уведення в дію тваринницьких приміщень, %	-36,51	75,00	-40,00	-10,95	-17,11	229,68	169,08	-45,78	
Співвідношення зростання цін на продукцію тваринництва та на будівельно-монтажні роботи в попередньому періоді	0,966	0,966	0,794	0,918	1,134	0,902	0,974	0,925	0,997
Співвідношення зростання цін на продукцію тваринництва та на будівельно-монтажні роботи за два роки раніше	0,966	0,966	0,966	0,794	0,918	1,134	0,902	0,974	0,925
Вплив цінових співвідношень на придбання машин та обладнання для тваринництва									
Приріст кількісних обсягів придбання, %: доільного обладнання				171,43	-52,63	45,68	0,85	42,86	257,06
обладнання для утримання ВРХ				184,42	-18,72	-37,64	43,24	-33,96	13,33
обладнання для свинарства				-58,18	-21,74	577,78	18,85	-61,38	-80,36
Співвідношення зростання цін на тваринницьку продукцію та на трактори і машини в попередньому періоді	1,132	1,165	0,801	1,031	1,154	0,935	1,043	0,947	1,052
Співвідношення зростання цін на тваринницьку продукцію та на трактори і машини за два роки раніше	1,077	1,132	1,165	0,801	1,031	1,154	0,935	1,043	0,947

Джерело: Розраховано за даними стат. збірників «Сільське господарство України» і даними Мінагрополітики України «Оперативна інформація щодо придбання сільськогосподарської техніки» за відповідні роки.

У зв'язку з вищезазначеним, зокрема виявленим незначним впливом удосконалення міжгалузевих економічних відносин в АПК

на активізацію придбання основних засобів тваринництва, на сучасному етапі розв'язання проблеми розширеного відтво-

рення галузевих виробничих засобів неможливе без державних програм розвитку тваринництва. Разом із тим для подальшого розвитку галузі локальних заходів недостатньо. Поліпшення фінансово-майнового стану товаровиробників тваринницької продукції потребує комплексного підходу до врегулювання цінових міжгалузевих відносин, який би забезпечував паритетність цін в АПК. При еквівалентних умовах обміну тваринницькою продукцією та матеріально-технічними ресурсами для її виробництва згладжуються наслідки інших факторів кризового стану галузі.

Висновки. Результати проведеного дослідження відтворення основних засобів сільського господарства в умовах міжгалузевих цінових відносин в АПК доводять про наступне:

рівень паритетності (диспаритету) цін на сільськогосподарську продукцію є одним із найвпливовіших стимуляторів (депресантів) оновлення галузевих основних засобів;

існує тісний зв'язок між приростами обсягів придбання сільськогосподарської техніки й співвідношенням зростання цін на сільськогосподарську продукцію до рівня здорожчання активних основних засобів (машин і обладнання, транспортних засобів);

у сучасних умовах міжгалузеві цінові відносини в АПК суттєво не сприяють кількісному нарощуванню та якісному оновленню пасивних основних засобів через вплив інших факторів;

нині залежність обсягів придбання та введення в експлуатацію основних засобів сільського господарства від рівня еквівалентності міжгалузевого обміну в АПК рельєфніше проявляється в рослинництві, тоді як у тваринництві даний зв'язок незначно виражений через дію багатьох інших чинників.

На підставі цього можна зробити висновок про значимість цінового фактора у відтворенні основних засобів сільського господарства. Тому першочерговим завданням державної аграрної політики щодо забезпечення умов простого і розширеного відтворення галузевих основних засобів є удосконалення міжгалузевих економічних відносин в АПК для досягнення цінового паритету. Забезпечити еквівалентність обміну сільськогосподарської продукції та матеріально-технічних ресурсів, передусім основних засобів, можна державним регулюванням через дотування й субсидування аграріїв, пільгове кредитування та пряме бюджетне фінансування придбання сільськогосподарської техніки і будівництва ферм.

Список використаних джерел

1. Іванишин В. В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва: моногр. / В. В. Іванишин. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.
2. Левицька І. В. Відтворення основних засобів: теорія і практика: моногр. / І. В. Левицька. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2010. – 272 с.
3. Лукашев Н. И. Динамика цен приобретения средств производства и услуг сельхозтоваропроизводителями / Н. И. Лукашев // АПК: экономика, управление. – 2013. – № 12. – С. 52–58.
4. Лукинов И. И. Воспроизводство и цены: моногр. / И. И. Лукинов. – М.: «Экономика», 1977. – 432 с.
5. Пасхавер Б. Й. Цінова конкуренція аграрного сектора / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 78–87.
6. Підлісецький Г. М. Економічні проблеми відтворення основних засобів у сільському господарстві / Г. М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 184–185.
7. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин : проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. — К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.
8. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика). – Т. 1. Теорія ціноутворення та технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур; за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 698 с.
9. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: моногр. / О. Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.
10. Шпичак О. М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 3–10.
11. Шпичак О. М. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / О. М. Шпичак, П. Т. Саблук, З. П. Ніколаса та ін. ; за ред. О. М. Шпичака. – К.: ІАЕ, 2000. – 586 с.
12. Burrell Alison. Agricultural Policy and Enlargement of the European Union / Burrell Alison, Oskam Arie. – Wageningen, 2000. – 252 p.
13. Saher, W. E. G. Productivity and Technical Change. Cambridge University Press, Cambridge.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2014 р.

* * *